

SPRAWOZDANIA

OD BIBLIJ WUJKA DO WSPÓŁCZESNEGO JĘZYKA RELIGIJNEGO

(sympozjum naukowe w Instytucie Teologicznym, Tarnów 25-26 IV 1998 r.)

Tak się składa, że ostatnie lata kończącego się stulecia przynoszą wiele okazji do jubileuszowych przypomnień postaci ks. Jakuba Wujka SJ, teologa i kaznodziei, a nade wszystko autora XVI-wiecznego przekładu *Biblii* na język polski. W roku 1997 przypadła bowiem czterechsetna rocznica jego śmierci, zaś w roku przyszłym – 1999 minie równo cztery wieki od pierwszego wydania *Pisma świętego*, stanowiącego *opus magnum* życia i działalności Jezuity z Wągrowca. Te dwie rocznicowe daty stały się pretekstem do zorganizowania w dn. 25-26 IV 1998 r. sympozjum naukowego nt. *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego*, którego gospodarzem był Instytut Teologiczny w Tarnowie, agregowany do Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Było to zarazem kolejne z cyklu spotkań organizowanych przez sekcję teologii kultury tarnowskiego Instytutu. Celem sympozjum było z jednej strony przypomnienie roli i znaczenia *Biblii* Wujkowej, która przez ponad 350 lat stanowiła niemal kanoniczny dla katolików polskich tekst *Pisma świętego* oraz wzorzec kulturowy języka religijnego, odciskający także swe trwałe piętno w sferze kultury narodowej. Z drugiej zaś strony te jubileuszowe daty stanowić miały okazję do podjęcia refleksji nad kondycją i problemami współczesnego języka religijnego na wielorakich płaszczyznach jego realizacji: biblijnej, homiletycznej, katechetycznej, liturgicznej oraz języka mediów. Nowe bowiem doświadczenia, jakie stają się udziałem wiernych w ostatnich latach w dziedzinie szeroko pojętej kultury, ekonomii a przede wszystkim środków masowej komunikacji nie pozostają bez wpływu na status i formę wielorako rozumianego dyskursu religijnego. Jakkolwiek jakościowe i formalne zmiany w sposobie podejścia do zagadnień języka wiary w większym lub mniejszym stopniu odczuwalne stały się w wyniku reform, jakie zapoczątkował Sobór Watykański II i duch *aggiornamento*, to jednak wydaje się, że szereg zjawisk we współczesnej kulturze stawia coraz to nowe wyzwania i potrzebę pogłębionej refleksji. Wiąże się to chociażby z wyraźnie zaznaczającym się pod koniec mijającego stulecia procesem sekularyzacji życia oraz desakralizacji kultury. Próba sensownego a zarazem skutecznego dyskursu religijnego nie może zatem pomijać istotnych czynników składających się na współczesne doświadczenia wiernych. Rodzi to potrzebę poszukiwania i udoskonalania form wyrazu tak, aby obarczony swoimi ograniczeniami język ludzki mógł w jak najlepszy sposób przybliżyć tajemnice wiary, służyć potrzebie jej ekspresji, stając się zarazem ważnym elementem integrującym wspólnotę wiernych. Stawia to przed ludźmi odpowiedzialnymi za krzewienie wiary konieczność otwarcia się na zdobycze wielu współczesnych nauk z dziedziny psychologii, socjologii,

pedagogiki, językoznawstwa oraz teorii komunikacji. Tarnowskie sympozjum, zdominowane przez filologów-językoznawców, reprezentujących aż dziesięć ośrodków akademickich z całego kraju, zmierzało w kierunku wydobycia i opisu wielorakich uwarunkowań językowych współczesnego życia religijnego. W tej dyskusji nie zabrakło także przedstawicieli nauk teologicznych, teoretyków i praktyków w dziedzinie przekładu biblijnego i homiletyki.

Do uczestników konferencji specjalne słowo-list skierował JE ks. bp Wiktor Skworec – ordynariusz Diecezji Tarnowskiej. Zebranych powitał rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie ks. prof. Alojzy Drożdż, zaś słowo wstępne wygłosił rektor Instytutu Teologicznego ks. prof. Michał Heller. Dwudniowe obrady podzielone zostały na dwie części: referatową i panelową. Na część referatową, której przewodniczyła prof. Jadwiga Puzynina (UW), złożyły się trzy wystąpienia.

Ks. prof. Jerzy Chmiel (PAT) w referacie *Sztuka przekładu a teologia. Biblia polska Wujka* podjął zagadnienie wielorakich kontekstów decydujących o powodzeniu przekładu biblijnego. Wiele uwagi poświęcił referent językowym i teologicznym uwarunkowaniom tekstów źródłowych oraz trudnościom ich translacji na język współczesny. Osobna część referatu stanowiła przybliżenie postaci ks. Jakuba Wujka i obranej przez niego pod koniec XVI wieku drogi przekładu a zarazem wykładu słów *Pisma świętego*.

Z kolei prof. Irena Bajerowa (UŚ) w referacie *Od Trydentu do Vaticanum II, czyli nowy Katechizm po czterystu latach* podjęła próbę analizy porównawczej języka i stylu *Katechizmu trydenckiego* z końca XVI w. z tekstem nowego *Katechizmu Kościoła katolickiego*. W efekcie wnikliwej analizy tekstologicznej autorka wskazała na kilka istotnych odmienności w sposobie podejścia i użycia języka pomiędzy katechizmem sprzed czterech wieków i nowym, ukazując tym samym zmiany, jakie dokonały się w stylu nauczania Kościoła w okresie pomiędzy Trydentem a Vaticanum II. Widoczne stają się one na kilku płaszczyznach. W tekście nowego katechizmu daje wyraźnie zauważyć się zmiana relacji z „nauczyciel – uczeń” na bardziej partnerski styl nauczania, co znajduje chociażby odzwierciedlenie we frekwencji zastosowania form trybu rozkazującego (dawny: 102, nowy: 1). Teksty obu katechizmów różni także stopień nasycenia i rodzaj użytego słownictwa perswazyjnego. W miejsce dawnych czasowników modalnych w rodzaju *trzeba, musi* katechizm nowy stara się wprowadzać formy łagodniejsze typu: *powinien, należy*. Zdaniem referentki nowy katechizm wyraźnie i z powodzeniem usiłuje pokonać swoiste rozwarstwienie kodów: religijnego i potocznego, jakie stawało się dotychczas udziałem wielu tekstów religijnych.

Trzeci, a zarazem ostatni z referatów wygłosił prof. Leszek Bednarczuk (WSP Kraków), podejmując trudny problem relacji: *Język wobec transcendencji*. Autor w pierwszej kolejności dokonał filologicznej „egzegezy” pojęcia transcendencji i pojęć pokrewnych, by w części kolejnej zaproponować nowatorski opis procesu komunikacji transcendentnej.

Kolejną część pierwszego dnia obrad wypełniła dyskusja panelowa, którą poprowadził prof. Marian Kucała (PAN Kraków). Temat panelu nawiązywał do ogólnej problematyki sympozjum i objął sześć krótkich wystąpień, skoncentrowanych głównie wokół zagadnień języka współczesnego przekładu biblijnego, problemów języka katechezy oraz trudności w szeroko pojętym procesie ewangelizacji. Jako pierwsze i zamierzone w tej części obrad pojawiło się wystąpienie dr Joanny Sobczykowej (UŚ),

która przybliżyła zebranych tajemnicę warsztatu translacyjnego ks. Jakuba Wujka. Autorka skupiła się na tekście komentarza, jakim opatrywał swój przekład ks. Wujek, pokazując niezwykle dojrzałą pod koniec XVI w. myśl filologiczną tłumacza, umiejętność pokonywania barier nie tylko natury językowej. W grupie wystąpień poświęconych problematyce współczesnego przekładu biblijnego zwrócono uwagę na wielorakie uwarunkowania w tej dziedzinie. Wynikają bowiem one z jednej strony z naturalnej trudności poszukiwania ekwiwalentów językowych w obrębie nie tylko dwu różnych systemów gramatycznych: języka oryginału i przekładu, ale także konieczności pokonania odrębności kulturowych, mentalnych, jakie oddzielają języki biblijne od języków europejskich, w tym również języka polskiego. Jakie trudności pociąga to za sobą w konkretnym fragmencie przekładu biblijnego na współczesny język polski pokazała dr Bożena Matuszczyk (KUL). Zagadnienie to podjął także w swoim wystąpieniu o. Piotr Włodyga OSB (Tyniec). Trudności tłumacza biblijnego nie zamykają się jednakże na sposobie dotarcia do źródeł i kontekstów języka oryginału. Dotyczą w równej mierze także problemu wyboru szaty językowej przekładu, który powinien godzić potrzebę wierności wobec tekstu źródłowego z wymogiem komunikatywności a zarazem wytworności należyj słowu natchnionemu. Co oznacza dziś, zalecana także przez Stolicę Apostolską, potrzeba posługiwania się współczesnym językiem w podejmowanych obecnie próbach translacji na języki narodowe? W przypadku języka polskiego, o czym w swoim wystąpieniu mówił piszący te słowa (WSP Kraków), oznacza to konieczność odwołania się do polszczyzny ostatnich dziesięcioleci, w której zasobie kumuluje się z jednej strony doświadczenie okresu tzw. nowomowy, czyli języka propagandy politycznej lat 1945-1989, z drugiej zaś silne w ostatnich latach oddziaływanie form obcych, głównie anglosaskiej proweniencji oraz wszechobecnego języka mediów, schlebającego mniej ambitnym gustom i upodobaniom. Optymalnym rozwiązaniem w dziedzinie wyboru dzisiejszej szaty językowej przekładu biblijnego wydaje się umiejętność sięgania po te formy współczesnej polszczyzny, które nie rażą zbytnią potocznością i znaczeniową niedookreślonością wraz z koniecznością odwołania się do form dawnych, utrwalonych i przynależnych polszczyźnie biblijnej, nadających przekładowi należyj wymiar hieratyczności. Terenem wyzyskania w tym przypadku zasobów polszczyzny dawnej nie może być jednakże strona fonetyczna ani też w zasadzie morfologiczna, gdyż to czyniłoby tekst przekładu jedynie świadectwem minionego czasu, tyleż niekomunikatywnym, co i śmiesznym. Służyć zaś temu może zabieg umiejętnej archaizacji, polegający na przykład na odwołaniu się do zasobu utrwalonych frazeologizmów biblijnych, elementów prozodyjno-syntaktycznych, których obecność nie „zaciemnia” tekstu przekładu, przyspawając zaś jego językowi istotnego nacechowania stylowego.

Osobnym obszarem funkcjonowania języka religijnego jest jego sfera użyć dydaktycznych, katechetycznych. W tej dziedzinie obszar zaniedbań wydaje się być stosunkowo największy. Nieliczenie się ze zdobyczami współczesnej psychologii i pedagogiki w sferze możliwości i zdolności percepcyjnych tak szczególnego odbiorcy, jakim jest dziecko, stanowiło dość powszechny niedostatek w tradycyjnych katechizmach, które do niedawna pełniły funkcję jedyne go źródła nauczania. O niebezpieczeństwie nadużyć i zniekształceń w tym procesie mówiła w swoim wystąpieniu prof. Regina Pawłowska (UG), posługując się szeregiem praktycznych przykładów i zaleceń. O tym, że stopień świadomości religijnej i sposobów jej wzbogacania wśród

młodzieży i dorosłych jest co najmniej niezadawalający przekonywała prof. Jadwiga Puzynina, dzieląc się z uczestnikami sympozjum nader interesującymi, choć mało optymistycznymi wynikami ankiety na temat dróg i możliwości współczesnej ewangelizacji. Na tle podejmowanych zagadnień stosunkowo mało uwagi poświęcono w tej części obrad problematyce języka kaznodziejskiego. Niedostatek ten w znacznej mierze starał się wypełnić prof. Kucala, który, pełniąc obowiązki prowadzącego dyskusję, podzielił się z zebranymi szeregiem osobistych spostrzeżeń w tym względzie.

Zarówno część panelowa, jak też wygłoszone referaty spotkały się z żywym zainteresowaniem słuchaczy i wywołały szereg głosów dyskusyjnych, tym cenniejszych, że pochodziły głównie od alumnów, szczerze wypełniających aulę tarnowskiego Seminarium, dla których kontakt z filologiczną refleksją nad językiem religijnym stanowił okazję do pogłębienia i pełniejszego zrozumienia zagadnień warunkujących powodzenie przyszłej posługi duszpasterskiej.

Nieco inny charakter miał drugi dzień obrad, które tym razem przeniosły się do podtarnowskiego Błonia, gdzie mieści się ośrodek konferencyjny Instytutu Teologicznego. W węższym gronie specjalistów podjęto tu dalszą refleksję nad przyjętą tematyką sympozjum, poszerzając ją o problemy nieuwzględnione w pierwszym dniu konferencji. To właśnie dzięki obecności filologów-rusycystów problematyka obrad przekroczyć mogła kontekst rodzimych zagadnień, wprowadzając swego rodzaju nurt ekumeniczny, by objąć także analogiczne problemy, jakie współcześnie dają zaobserwować się w kulturze i języku rosyjskim. Mówiąc o zasobie polskich frazeologizmów biblijnych i ich leksykograficznym opracowaniu, prof. Wojciech Chlebda (UOp) zwrócił uwagę na wyraźny proces desakralizacji tej warstwy biblizmów we współczesnej polszczyźnie, wskazując przy okazji na odwrotną tendencję – resakralizację tych konstrukcji w języku rosyjskim. Spostrzeżenia te potwierdziła dr Grażyna Skowrońska-Płaczynka (WSP Kraków), rozszerzając obserwację tego typu zjawisk także o literackie konteksty języka rosyjskiego. Powrócono także do obszernie dyskutowanej w pierwszym dniu obrad problematyki przekładu biblijnego. Szczegółowe problemy związane z tłumaczeniem psalmów ufności na język polski omówiła mgr Urszula Dzika (UŁ), zaś dr Ewa Woźniak (UŁ) poszukiwała źródeł nawiązań do tradycji w języku przekładu *Księgi Psalmów* Czesława Miłosza. Nie zabrakło także podczas tarnowskich obrad refleksji nad współczesną poezją religijną. W syntetycznym wystąpieniu dr Marek Karwala (WSP Kraków) przybliżył tajemnice warsztatu poetyckiego ks. Jana Twardowskiego, najpoczytniejszego współczesnego kapłana-poety. Mniej reprezentowana w pierwszym dniu obrad problematyka języka kaznodziejskiego znalazła dopełnienie w tej części dzięki wystąpieniu dra Tadeusza Boruckiego, który zwrócił uwagę na znaczenie językowych elementów perswazji, jako istotnych czynników warunkujących skuteczność przekazu homiletycznego. Szczególnie i dopełniająco zarazem na koniec dwudniowych obrad zabrzmiał głos dra Romana Mazurkiewicza (WSP Kraków), który zwrócił uwagę na konieczność zachowania w refleksji o języku religijnym świadomości apofatycznej, tj. poczucia tajemnicy a zarazem granic ludzkich sposobów konceptualizacji nie do końca wyrażalnego *sacrum*. Prelegent wskazał także na ten obszar funkcjonowania języka religijnego, który niekiedy staje się potencjalnym nośnikiem błędnej teologii, czego przykładem mogą być w języku polskim niektóre teksty tradycyjnych pieśni maryjnych. Rolą kapłana jest wówczas

wskazanie na różnice, jakie w tym przypadku mogą pojawić się pomiędzy porządkiem dogmatycznym, a indywidualnym sposobem ekspresji wiary.

Problematyka symposium w oczywisty sposób nie mogła wyczerpać wszystkich zagadnień i obszarów funkcjonowania języka religijnego. Wydaje się jednak, iż w czasie tych dwudniowych obrad poruszono szereg istotnych spraw dla współczesnego życia religijnego w Polsce. Należy więc oczekiwać, że zapowiedziana przez organizatorów księga pokonferencyjna przyniesie ważny zbiór studiów przypominających z jednej strony dzieło i znaczenie przekładu *Biblii* ks. Jakuba Wujka sprzed czterech wieków, z drugiej zaś zainteresowanym przybliży aktualne problemy polskiego języka religijnego w jego wielorakich formach realizacji. Symposium zakończyła wspólna niedzielna msza św., w której czytaniach ewangelicznych znów zabrzmiała polszczyzna Wujkowego przekładu *Biblii*.

Stanisław Koziara